

Feministisk teorireception inom litteraturvetenskapen

Claudia Lindén

Feministisk teoretisering har genomgått en explosionsartad utveckling de sista decennierna, både kvalitativt och kvantitativt. Dagens genusforskning är ett heterogent fält, med olika teoribildningar, empiriska och metodologiska inriktningar, med gemensamt fokus på genus som analytisk kategori. Även om utvecklingen har varit intensiv de sista decennierna, bland annat med tillkomsten av genusvetenskap som universitetsämne, har feministisk teoretisering en lång, vindlande historia bakom sig, både i egen rätt och inom olika akademiska discipliner.

Den feministiska teoribildningens långa historia och framförallt dess disciplinära utbredning gör det idag omöjligt att ge en heltäckande beskrivning av feministisk teorireception i allmänhet. Att feministisk litteraturvetenskap kommer att inta en central plats i denna skildring beror dock inte bara på min egen begränsade utblick som litteraturvetare, utan även på att den feministiska teorireceptionen på 80- och 90-talet var särskilt intensiv inom just litteraturvetenskapen.¹ Vad som följer nedan är således en receptions historia ur mitt perspektiv, som litteraturvetare och som feminist med vissa erfarenheter och intressen.

Artikeln är strukturerad kring utvecklingen av ett centralt teoretiskt problem för feminismen – dikotomin essentialism-konstruktivism och dess betydelse för teorireceptionen. Först följer en kort begreppsutredning, därefter ett avstamp i 1970-talets kvinnokulturbegrepp som grund för det som blev kvinnolitteraturhistoria och sedan feministisk litteraturteori och den vetenskapskritik som fortfarande är central för det feministiska projektet. Sen visas hur begreppsparet essentialism-konstruktivism blir verkligt i sin moderna form i Toril Mois bok *Sexual/textual politics* (1985), med dess kritik av amerikansk feminism för att vara essentialistisk, och introducerandet av fransk feminism. Därefter driver jag argumentet att det är just dikotomin essentialism-konstruktivism som är styrande i skiftet från fransk teori till en visserligen fransk och postmodernistiskt inspirerad, men amerikanskt mer politiserad teoribildning. Här lyfter jag också fram betydelsen av det svenska samhällsklimatet under första halvan av 90-talet med en feministisk backlash, i kombination med en ny teoretisering av kroppen. Avslutningsvis kommer jag att säga något kort om intersektionalitetsbegreppet.

Startpunkter – Vad är kvinnan?

När vi talar om teorireception och underförstår något som sträcker sig bakåt cirka 20–30 år är det viktigt att komma ihåg att teorireception och kunskap om vad som händer i andra kultursfärer *alltid* har varit en del av feministisk teoretisering, ”emedan exempel äro de mest bindande bevis” som redan Hedvig Charlotta Nordenflycht skrev i företalet till sin polemiska dikt ”Till Fruentimmrets försvar emot J. J. Rousseau medborgare i Genève” (1761). Med den berömda inlagen gick Nordenflycht in i ett internationellt debattfält, och hänvisade till en fond av ”namnkunniga Kvinnor”, så många att hon inte tyckte sig kunna nämna alla utan att det blir ”ett lexikon”.²

Det internationella som jämförelse tog också Eva Fryxell när hon 1880 skrev *Qvinnofrågan. Jemförelser mellan de tre stora kulturfolkens nutidsåsigter rörande könens psykiska begåfning och sociala ställning*.³ Jämförelsen mellan tyska, franska och engelska teorier om kvinnan fungerar som ett sätt att visa på ”det nära sammanhanget mellan frågans teoretiska och praktiska natur”. För Fryxell består kvinnofrågan av en teoretisk del om kvinnans ”psykiska begåfning”, och en praktisk om lagar och medborgarskap. ”Den teoretiska delen utgör frågans egentliga brännpunkt; ty på utgången af striden mellan de olika uppfattningarna af kvinnans personlighet beror ytterst reformens seger eller nederlag.”⁴ Det är intressant att Fryxell så tydligt kopplar teori till politik. För som hon säger ”beror ytterst reformens seger eller nederlag” på tolkningen av den teoretiska frågan. Teori är politik.

Frågan om kvinnans ”psykiska begåfning”, som Fryxell formulerar det, är liksom hos Nordenflycht ett annat sätt att formulera feminismens klassiska fråga ”Vad är kvinnan”. Frågan om vad ”kvinnan” är har kommit och gått i den feministiska teorin. Alltid i en ny konstellation, och inte på samma sätt, utan i en ny kontext men ändå i relation till det som sagts tidigare. Den återfinns till exempel i formen av ett svar i Simone de Beauvoirs ofta citerade ord från 1949 ”man föds inte till kvinna man blir det”. Beauvoirs ord har kommit att stå för den moderna feministiska teoretiseringens grundidé; att ”kvinnan” är en kulturell konstruktion. *Konstruktionen* står i motsättning till en föreställning om det ”evigt kvinnliga”, det vill säga föreställningen om en, ofta fysiskt grundad, oföränderlig *essentialistisk* könsidentitet. De filosofiska begreppen *essentialism* och *konstruktivism* har inom feministisk teoretisering kommit att representera en motsättning i synen på könsskillnaden som oföränderlig och fysiskt baserad, eller kulturellt styrd och därmed möjlig att förändra. Men båda begreppen förstås som svar på frågan ”vad är kvinnan?”.

Som ett teoretiskt problem i egen rätt kom dikotomin *essentialism* och *konstruktivism* under sent 80-tal och stora delar av 90-talet att vara en av feminismens viktiga frågor. Rosi Braidotti menade till exempel att det var

som en negativ och kritisk pol som termen *essentialism* hade störst betydelse.⁵ Här är det viktigt att komma ihåg att begreppet aldrig fungerat som en positiv beteckning, det vill säga ingen feminist refererar till sig själv som "essentialist", utan begreppet har endast funktionen av ett kritiskt begrepp.

De engelska begreppen *essentialism* och *konstruktivism* är också länkande till de svenska *särart* och *likhet* (på engelska finns också "equality versus difference").⁶ Det fanns länge en föreställning om att feministisk teoretisering över tiden pendlade mellan de motsatta positionerna *särart* och *likhet* där vissa epoker uppfattas som mer *särartsbetonade* och andra som mer präglade av *likhetstänkande*. Tesen om en pendlingsrörelse genom kvinnorörelsens historia har i svensk forskning sitt ursprung i Yvonne Hirdmans ofta citerade artikel "Särart-likhet: Kvinnorörelsens Scylla och Karybdis" från 1986.⁷

När historiesynen om pendlingen mellan de motsatta positionerna *särart* och *likhet* möter den inomfeministiska kritiken kodad genom dikotomin *essentialism-konstruktivism* framkallas bilden av motsättningen *essentialism-konstruktivism* som konstitutiv för feministisk politik och teoribildning. I takt med att en feministisk metateori och kritik utvecklas under 1980-talet kom begreppen *essentialism-konstruktivism* att bli extremt negativt/positivt värdeladdade. I den meningen kom dikotomin *essentialism-konstruktivism* också att få funktionen som ett normativt verktyg för att exkludera eller sanktionera en viss teori eller teoretiker.

I funktionen av en normerande distinktion har dikotomin *essentialism-konstruktivism*, som jag skall försöka visa, varit styrande i relation till teorireceptionen inom feministisk litteraturvetenskap, särskilt skiftet från amerikansk till fransk teorireception tillbaks till amerikansk igen under 1980- och 90-talen. Under denna tid rör sig dikotomin från att spela en perifer roll till att inta huvudrollen för att sedan träda i bakgrunden på nytt.

Kvinnokultur

Feministisk akademisering står i en särskild relation till begreppet kvinnokultur.

Ulla Manns påpekar också att den "tidiga kvinnoforskningen i Sverige kan beskrivas som en del av tidens kvinnorörelse".⁸ Kvinnokulturbegreppet hämtade inspiration från USA och lanserades i Sverige av Louise Waldén 1973. Kvinnokulturbegreppet hade rötter i marxism/socialistisk feminism och radikalfeminism.⁹ Definition var öppen men formulerades som "kultur som skapats av kvinnor" och "kultur som berättar något om kvinnors verklighet."¹⁰ Överhuvudtaget var förledet "*kvinn*o-" som i *kvinnoforskning*, *kvinnolitteratur* populärt på 70-talet och uppfattades som en radikaliserings.¹¹ Den norska litteraturvetaren Irene Iversen skriver:

I fokus sto utforskningen av kvinnan og det kvinnelige, og opplevelsen av å være på sporet av en ny kunnskap og nye erkjennelser var sterk. Det var også troen på forskningens kritiske og feministiske mulighet. Forskningen var rettet inn mot forandring.¹²

Kvinnokulturbegreppet syftade både till att lyfta fram kultur av kvinnor och att ifrågasätta värdenormer, menar Emma Isaksson. Tanken var att kontra männens företräde i kulturen genom att lyfta fram den kultur kvinnor faktiskt skapat och samtidigt problematisera genreindelning och status mellan olika kulturformer. Genom den *kunskapsprocess* som tog fart utifrån begreppet kvinnokultur kom dock det svenska kvinnokulturbegreppet att skilja sig från sin amerikanska föregångare och från den mer socialistiska feminismen, skriver Isaksson.¹³

Även om begrepp som *kvinnokultur* och *kvinnoforskning*, sedan övergavs, av flera skäl, banade de väg för den vetenskaps- och kulturkritik som fortfarande är ett viktigt inslag i den feministiska teoretiseringen. Kritiken mot den falska universalismen och androcentrismen i vetenskap och förmedling av kulturtradition, där feminismen påpekade att det som framställs som att det gäller för alla människor i själva verket gäller för *män*, har pågått oavbrutet inom en mängd discipliner och sammanhang sedan dess.¹⁴ ”Att lägga till, att skriva om, att tänka om” var imperativet för den ”kunskapsprocess” som i sin förlängning ledde till kvinnoforskningens etablering inom akademien kring 1980, och som sedan blir ämnet genusvetenskap tjugo år senare. Den ofantliga mängd ny kunnskap om synen på kön och sexualitet i vetenskapen och genom historien som producerats under de senaste fyra decennierna tillsammans med den teoretiska fördjupningen är ett påtagligt faktum och en process som fortfarande pågår.

Litteraturen var en del av det kvinnokulturella projektet på flera plan. 1970-talet var en litterärt expansiv period för kvinnliga författare. Litteraturen kom att knytas till kvinnorörelsen genom att den speglade kvinnors erfarenheter samtidigt som den tematiserade rörelsens eget tankegods.¹⁵ Många svenska och danska böcker blev viktiga; Agneta Klingspors *Inte skära bara rispa* (1977), Kerstin Thorvalls *Det mest förbjudna* (1976), Inger Alfvéns *Dotter till en dotter* (1977), danskorna Susanne Brøggers *Fräls oss ifrån kärleken* (1974), Dea Trier Mørchs *Vinterbarn* (1976), Bente Clods, *Uppbrott* (1978) och Vita Andersens *Håll käften och var söt* (1979). Viktiga böcker från USA var Erica Jongs, *Rädd att flyga* (1973/1975) och Marilyn Frenchs *Kvinnorummet* (1977/1978). Simone de Beauvoirs *Det andra könet* översattes (1949/1973) liksom Kate Millets *Sexualpolitiken* (1969/1970) och Germanie Greers *Den kvinnliga eunucken* (1970/1971).¹⁶

Den starka kopplingen mellan skönlitteratur och kvinnorörelse utgör också en intressant historisk upprepning mellan 1970-talet och 1880-talet,

som hade ett liknande genomslag av kvinnliga författare som debatterade kvinnofrågan i skönlitteratur och i dramatik.¹⁷ På 1970-talet öppnade det också för en återupptäckt av just 1800-talets emancipatoriska litteratur.

Från ideologikritik till kvinnolitteraturforskning

I sin första impuls ledde det historiska intresset på 1970-talet dock till en ideologikritisk undersökning av manliga författares kvinnosyn, vilket kallades *Feministisk litteraturkritik*. Mary Ellmans *Thinking about women* (1968) och Kate Millets *Sexualpolitiken* (1969) är exempel på denna riktning. Millets ideologikritiska avhandling är både en historisk exposé över kvinnosynen i ”patriarkatet”, en term som hon introducerar som analytiskt verktyg, och en närläsning av ett antal manliga författares texter. Millet menade att ”det måste finnas utrymme för en kritik som räknar med också det vidare kulturella sammanhang vari litteraturhistorien föds och skrivs.”¹⁸ Lisbeth Larsson beskriver Millets bok som ”fortfarande unik i sitt slag förenar den mycket av just det – det engagemang, det kulturkritiska perspektivet och de vetenskapliga gränsöverskridandena – som kommit att karakterisera detta forskningsfält”.¹⁹ I sin egenskap av att vara ett av de tidiga radikalfeministiska verken är Millets bok lika viktig för sociologer som för litteraturvetare.²⁰

Liknande ideologikritiska böcker om ”kvinnoynen” i historien kom samtidigt på svenska. Teoretiskt har de påverkats av den radikala kvinno- rörelsen. De både synliggör könsproblematiken och kritiserar den. Den tidigaste var Asta Ekenvalls undersökning av bland annat Aristoteles syn på könsskillnaden i *Manligt och kvinnligt. Idéhistoriska studier* (1966). Ruth Nilssons magnifika *Kvinnoyn i Sverige. Från drottning Kristina till Anna Maria Lemngren* (1973) hör också till denna tidiga period. Den för svensk feministisk litteraturforskning så inflytelserika Karin Westman-Berg skrev först *Studier i C. J. L. Almquists kvinnouppfattning* (1966) och sedan antologin *Könsroller i litteraturen från antiken till 1960-talet* (1968) och ett decennium senare *Textanalys från könsrollssynpunkt* (1976). Där beskriver hon forskningens uppgift som ”analys av implicita och explicita könsrollsvärderingar i texter bör ingå som självklara ingredienser i all textanalys, oberoende av textförfattarens kön eller textens tillkomsttid.”²¹ Därefter skall inriktningen vara på studiet av kvinnliga författare ”tills kvinnliga författare är lika väl kända som manliga och tills studenternas tendens till maskulina preferenser vid val av uppsats och avhandlingsämnen upphört.”²² Westman-Berg gjorde ytterligare en antologi, vars titel *Gråt inte – forska!* (1979) kom att bli den nya kvinnoforskningens devis.²³

Utvecklingen av feministisk litteraturteori

Den skönlitterära boomen för kvinnliga författare i kombination med kvinnokulturbegreppet öppnade upp, som redan nämnts, för ett historiskt intresse för tidigare feministisk teori och skönlitteratur. Precis i övergången mellan 70-tal och 80-tal kom flera viktiga feministiskteoretiska verk, både engelskspråkiga och franskspråkiga, vars verkan kom att sträcka sig något decennium framåt. Kvinnolitteraturhistorierna från slutet av 1970-talet kom att fungera som tidig feministisk litteraturteori, och fick snabbt genomslag bland feministiskt intresserade litteraturvetare i Sverige. Fyra litteraturvetenskapliga verk kan tillsammans säga utgöra början på den angloamerikanska feministiska teorin, Ellen Moers *Literary women* (1976), Elaine Showalters *A literature of their own* (1977), Sandra Gilbert och Susan Gubars *The madwoman in the attic* (1979), och Lilian Fadermans verk om lesbiskhet i litteraturen och historien *Surpassing the love of men* (1981). Svenska varianter gjordes också: *Kvinnornas litteraturhistoria från antiken till våra dagar* (1983) och *Kvinnornas litteraturhistoria del 1. 1800-talet – 2. 1900-talet* (1983).²⁴ Ytterligare en parallell mellan sekelskiftet och 1970-talet var det nordiska samarbetet. Ett exempel är fembandsverket *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* (1993-2000) som är internationellt unikt i sin ambition att skriva bred kvinnolitteraturhistoria från 1000-talet till 1960-talet.²⁵

När Ellen Moers formulerade projektet att läsa kvinnliga författare, påpekade hon att vi läst dem som allt möjligt tidigare, men aldrig som just som kvinnor: "Thus the task at hand is [...] to track the deep creative strategies of the literary mind at work upon the fact of female."²⁶ I Moers formulering finns fröet till flera av de problemområden som feministisk litteraturteori kom att sysselsätta sig med under det närmsta decenniet och som gällde både vetenskapskritik och frågor kring text och tolkning. Vad är kvalitet och vem avgjorde vad som var kvalitet? Skrev kvinnor på ett annat sätt? Eller fanns det osynliga normer som gjorde att det som kvinnor skrev uppfattades som annorlunda, sämre, inte allmän-giltigt?

Gilbert och Gubar tog i *The madwoman in the attic* (1979) ett steg till med sin tolkningsteori, där de läste kvinnliga 1800-talsförfattares texter som en *palimpsest*, ett tekniskt begrepp för när en text skrivs över en annan på pergament. I en kultur där kvinnan var underordnad måste kvinnors berättelser bli dubbla, en *palimpsest* där yttexten dolde en annan, mer upprorisk och sannare text under. Det bästa exemplet på denna läsart var deras tolkning av Charlotte Brontës *Jane Eyre*, där den rasande kvinnan på vinden blir en metafor för den ilska som finns i texten och som Jane måste hantera för att kunna bli ett friare subjekt. En historia som kan läsas som en metaberrättelse över den kvinnliga författarens kamp för att blir författare.

Utifrån de angloamerikanska texterna växte ett nytt och vitalt forskningsfält fram. Moers, Showalter och Gilbert och Gubar fick ett stort inflytande både internationellt och i Sverige, och avsatte snabbt spår i den svenska forskningen. I *Fredrika Bremer och den borgerliga romanens födelse* (1981) gjorde Birgitta Holm utifrån Gilbert och Gubars palimpsestbegrepp en nytolkning av Bremers debutroman *Familjen H*, och problematiserade därmed även den epokindelning Bremer vanligtvis placerats i. Danskan Pil Dahlerups *Det moderne gennembruds kvinder* (1983) anspelar på Georg Brandes *Det moderne gennembruds maend* (1883) där han formulerade programmet för den moderna litteraturen vid sekelslutet. Titeln signalerade således den feministiska litteraturteorins kritik av manlig litteraturkritik och kanonbildning, samtidigt som Dahlerup markerade ambitionen att lyfta fram de kvinnliga författarna och visa på deras centrala betydelse för den moderna litteraturens utveckling. Synen på den kvinnliga författaren som både utanför och på samma gång representrande en kritisk förnyelse av sin samtids kultur och litteratur låg till grund för mycket av den tidiga forskningen kring 1800-talslitteraturen.²⁷

Den läsarorienterade undersökningen fick också ett genomslag med Janice Radways *Reading the romance* (1984). Hennes feministiska tolkning av populärkulturella läspraktiker fick senare betydelse för feministiska medieforskare som Tania Modleski, Teresa de Lauretis och Laura Mulvey för att nämna några. En tidig reception av dessa teorier var Lisbeth Larssons avhandling *En annan historia: om kvinnors läsning och svensk veckopress* (1989).

Den feministiska litteraturforskningens koncentration på kvinnliga författare betonade att kön är en avgörande faktor i *vad, hur och vem* vi läser, det Showalter kallade ”gynokritik”. Därmed ifrågasattes de traditionella uppfattningarna för vad det är som styr litterär utveckling, genreindelning och kvalitetsnormer.²⁸ Kritiken av vetenskapens androcentrism tog avstamp i en kvinnlig position, men vem eller vad var detta ”kvinnlige” egentligen? Fanns det inte en risk att bara upprepa de begränsande definitionerna av kvinnlighet som den feministiska teoretiseringen just ville göra sig av med? Den vetenskapskritiska impulsen ledde också vidare till en inomfeministisk kritik som vi skall se nedan.

Toril Moi och den politiska läsningen av Virginia Woolf

Feminismens akademisering i kombination med dess emancipatoriska ambition tvingade fram en kritisk självreflektion, ett metateoretiskt perspektiv, över teorins grundvalar och förutsättningar. Inspirationen hämtades från den franska filosofin.²⁹

Den i särklass mest inflytelserika boken för svensk feministisk litteraturvetenskap var Toril Mojs *Sexual/textual politics. Feminist literary theory* (1985). Mojs bok sände en stötvåg genom den svenska littera-

turvetenskapliga feminismen, där de angloamerikanska teoretikerna just börjat få fäste. *Sexual/Textual Politics* var en reaktion mot vad hon såg som en antiteoretisk feministisk miljö, där teori stod i motsats till politik, men den var också en reaktion mot en akademisk miljö som var alltför angliciserad och blind för teoretiska impulser från Frankrike och Tyskland. Syftet var att utifrån angloamerikanska och franska feminister diskutera metoderna, principerna och de politiska funktionerna inom den feministiska teorin. Och framförallt att visa att teori är politisk och att teori som inte är väl tänkt inte heller blir bra politik. I efterordet till nytugåvan skriver Moi att boken var ett försök att visa att de feminister som såg en motsättning mellan teori och politik hade fel:

to make the case for theory by showing that feminists who think they are not theoretical are mistaken. They are not without a theory, I claim, they are in grip of a theory they have failed to recognize as such. If we (feminists) could become more theoretically sophisticated, we would also become more politically astute, more aware of the implications of our own positions.³⁰

Mois syfte var politiskt och teoretiskt, men den ingång hon valde var *estetisk*. Hon tog avstamp i Elaine Showalters negativa läsning av Virginia Woolfs androgynitetsideal. Moi menar att Showalters underliggande syn på både text och kvinnlighet är problemet. Showalter söker realism, identitet, erfarenhet och autenticitet, vilket får henne att läsa Woolfs androgynitet som ett feministiskt misslyckande, som en flykt undan äkta kvinnlighet. Moi nämner inte sexualitet, men tar i sin dekonstruktiva läsart fasta på just det könsöverskridande, subjektupplösande hos Woolf som ”reveals a deeply sceptical attitude to the male-humanist concept of an essential human identity. For what can this self-identical identity be if all meaning is a ceaseless play of difference, if absence as much as presence is the foundation of meaning?”³¹

Första halvan av Moïs bok är en kritisk genomgång av de viktigaste verken inom den angloamerikanska feministiska litteraturtraditionen från Kate Millet till Gilbert och Gubar. Moi pekade på att den centrala paradoxen i den angloamerikanska feminismen var att den trots sitt ofta starka politiska engagemang till slut ändå inte var *tillräckligt* politisk. Problemen uppstår kring viljan att konstruera en enhetlig kvinnlig identitet. Försöket att etablera ett kvinnligt författarsubjekt i motsats till ett manligt är kvar i den manligt centrerade humanismen med dess enhetliga subjekt, som har stött ut kvinnan som den andra. Genom att stiga in i samma västerländska kanon och identitetstänkande som hon kritiserar blir feministen själv en som för detta förtryck vidare genom att inte se att det finns andra kulturer och andra sorters kvinnor än vita västerländska medelklasskvinnor. Viljan att ersätta vetenskapens androcentrism riskerade att skapa en lika förtryckande norm; en *essentialistisk* kvinnlighet.

Frågan om skillnader som klass, ras och sexualitet *mellan* kvinnor är också ett återkommande tema i den feministiska teoribildningens historia. I mitten av 1980-talet aktualiseras denna fråga på nytt och fördjupas teoretiskt genom kritiken av den entydiga fokuseringen på "Kvinna".³² På det sättet kom Moï bok att på ett avgörande sätt sammankoppla frågor om text och tolkningspraktik med politiska implikationer av feministisk teoretisering. Även om Moï var djupt kritisk mot de angloamerikanska kvinnolitteraturhistorierna så visade hon samtidigt att det var just i tolkningspraktiken som den teoretiska utmaningen låg.

Essentialism, konstruktivism och övergången från amerikansk till fransk feminism

Sexual/textual politics andra del handlade om "French feminist theory" och behandlade de tre kvinnor som vi kommit att förknippa med den franska feminismen; Helene Cixous, Luce Irigaray och Julia Kristeva.³³ Filosofen Michèle Le Doeuff och den lesbiska teoretikern Monique Wittig blev inte översatta till engelska i samma utsträckning, och brukar därför inte nämnas tillsammans med de andra tre. Cixous och Irigaray översattes först i mitten av 80-talet till engelska.³⁴ *Sexual/textual politics* kom därför att fungera som en introduktion till den franska feminismen i Sverige. Bokens uppdelning speglar också, skriver Moï i sin återblick, den allmänna övergången från "litteraturteori" till bara "teori" som fanns i tiden.³⁵

Irene Iversen påpekar att Moï, genom det retoriska tricket att låta Showalters marxistiska realismnorm stå för hela den angloamerikanska litteraturforskningen och sedan ställa fransyskorna som motpol skapar ett "intryck av fransk, teoretisk feminism som en enhetlig gruppering, ved att den blir stilt opp mot den angloamerikanska feminismen som en ny og bedre teori."³⁶ Moï kritiserade de angloamerikanska feministerna för att hålla fast i en *essentialistisk* kvinnlighet, det vill säga en universell uppsättning karakteristiska med möjlig grund i kroppen. Mot detta ställde hon fransyskornas fokusering på text och mening som en alternativ tolkningspraktik som gav utrymme för en *konstruktivistisk* syn på kvinnlighet som kulturell och historiskt föränderlig. Därmed formades hela argumentationen i *Sexual/Textual Politics* genom dikotomin essentialism–konstruktivism.

Den franska feminismen skiljde sig radikalt från den amerikanska genom sin förankring i en kontinentalfilosofisk tanketradition med många begrepp hämtade från psykoanalys och filosofi, som den i stor utsträckning ägnade sig åt att utveckla och problematisera. Den letade inte efter en genuin kvinnlighet utan försökte förstå hur begreppet "kvinna" och kvinnligheten som position fungerar i en patriarkal tanketradition. Kvinnan förstås då som ett symboliskt begrepp som representerar det radikalt andra.

Sexual/textual politics framgång även på det internationella feministiska litteraturforskningsfältet gjorde att den lade premisen för många av de teoretiska diskussionerna på 1980-talet, skriver Iversen. Liksom jag, ser Iversen hur konfrontationen mellan en ”traditionell” och en ny poststrukturalistisk feministisk litteraturforskning reste viktiga teoretiska frågor, men också, som hon skriver, fört till ”skinndebatter, som ofte har gjort problemstillingene uklare.”

Det var i stor grad en skinndebatt när postrukturalistisk orienterte feminister hele tiden anklaget ’gamle’ feminister for biologisme og essensialisme, selv om de aller flesta av dem eksplisitt og med grundig argumentasjon gjorde det klart at de så på kvinnelighet og kjønn som historisk og kulturelt skapte størrelser.³⁷

För Iversen är detta i första hand en fråga om felläsning, de äldre feministerna var inte så essentialistiska som Moi och andra poststrukturalister gjort gällande. Det som intresserar mig här är dock inte huruvida Showalter var mer eller mindre essentialistisk, utan på vilket sätt Moïs läsning av de angloamerikanska feministerna skapar ett nytt tolkningsraster med dikotomin essentialism–konstruktivism som kommer att bli absolut styrande för den feministiska litteraturteorins egen självförståelse.

Moi läste även fransyskorna genom dikotomin essentialism–konstruktivism. Kristeva var mest konstruktivistisk, menade Moi, eftersom hon betraktade oppositionen mellan det kvinnliga och det manliga som en kvarleva av gammal metafysik. Cixous och Irigaray var intressanta men problematiska – eftersom det fanns drag av essentialistiskt tänkande hos dem menade Moi. Eftersom Moïs bok var så inflytelserik i Skandinavien bidrog hennes, bitvis missvisande, bild av Cixous och Irigary till att ingen av dem fick någon större betydelse i den svenska kontexten.³⁸

En annan bidragande orsak var också att franska tänkare under importen till Sverige kom att åtskiljas i två separerade fack: feminism och filosofi. En av konsekvenserna blev att begreppet ”postmodernism” i Sverige främst associeras med de manliga franska tänkarna. Luce Irigaray var den enda kvinnliga originalförfattare som fick ta plats bland dryga tjugotalet män i Symposions serie ”Moderna franska tänkare”, men inte med något av sina viktiga verk utan endast med en tunn antologi.

Moïs bok visade på vikten av att kunna metateoretisera över den feministiska teoribildningen samtidigt som den erbjöd en begreppsapparat för att göra detta. Vanan att dela in feminismen i två motsatta positioner som särart–likhet i historien fanns i Sverige men var liksom det internationella essentialism–konstruktivism ännu inte riktigt etablerat mitten av 80-talet.³⁹ Moi var långt ifrån ensam om dessa tankar, även om hon var tidigt ute, men som norska boende i England intresserad av fransk teori såg hon problematiken utifrån på ett sätt som var lätt att ta till sig från ett svenskt perspektiv.⁴⁰

Den problematiska sidoeffekten av Moïss berättigade kritik var att feministisk teoribildning klövs i två *motsatta* sorters feminism. Den underliggande konnotationen av fel och rätt, omodern och modern, medförde att begreppen essentialism och konstruktivism blev starkt värdeladdade. ”Essentialism” förstådd som en problematisk implikation av en text som alltför enkelt eller vidlyftigt talar om ”kvinnan” i generell mening, blev benämningen på det som gjorde teorin mindre politisk. Under 1990-talet kom essentialismkritiken att associeras med inomfeministisk kritik. Det blev en viktig teoretisk fråga hur feminismens grund kunde formuleras utan att det samtidigt riskerade det emancipatoriska projektet.

Essentialism–konstruktivism och det svenska särart–likhet är inte identiska, men tillräckligt lika för att kunna fungera på samma sätt, även om det senare begreppsparat i första hand användes på äldre feminism. Många, både i Sverige och internationellt, påpekade begränsningarna med särart–likhet som ett verktyg för att förstå skiljelinjer inom feminismen.⁴¹ Samtidigt ifrågasattes *inte* dikotomin essentialism–konstruktivism som teoretisk distinktion. När synen på de motsatta historiska positionerna särart och likhet möter den inomfeministiska kritiken kodad genom essentialism–konstruktivism medför det att en dikotom grund framstår som konstitutiv för feministisk teoribildning. Bilden av feminismen kliven i två *motsatta* sorter, som dessutom var starkt värdeladdade, tycks ha gjort det omöjligt att problematisera det djupare liggande problemet att feministisk teoretisering skulle bygga på samma dikotoma fundament som den västerländska idétradition som skulle kritiseras.

Essentialism–konstruktivism som styrande för teorireceptionen

Som ett negativt laddat verktyg, ett teoretiskt exkluderande korrektiv, kom dikotomin essentialism–konstruktivism att få en allt starkare betydelse från sent 80-tal till senare delen av 90-talet, och ”konstruktivistisk” blir från mitten av 1980-talet ett nyckelbegrepp. Framförallt som ett riktmärke för teorireception. För den svenska feministiska litteraturteorin fick Moïss bok effekten att den i ett enda svep styrde om intresset från amerikansk feminism till fransk teori. Efter Moïss bok uppfattades amerikansk feminism som essentialistisk och fransk som konstruktivistisk. I den meningen ligger dikotomin essentialism–konstruktivism på ett avgörande sätt bakom skiftet från anglosaxisk teori till fransk inom den feministiska litteraturteorin under senare delen av 1980-talet. Vad och vem som tolkas som konstruktivistisk förskjuts dock med tiden, som jag skall visa. När skiftet sker tillbaka till amerikansk teori följer argumentet samma linje mellan essentialism och konstruktivism, men då har franskt och amerikanskt bytt plats.

Att Moïss bok upplevdes som ett skifte, från något äldre mot något nytt,

där det blev viktigt att markera den egna positionen som tillhörig ”det nya”, vittnar många uttalanden om.⁴² Birgitta Holm säger till exempel, trots att hon ser problem, att ”efter Mois bok torde det bli svårt för en litteraturforskare att undgå att göra sig medveten om sina egna grundpostulat.”⁴³ Catherine Sandbach-Dahlström formulerar det än mer ödesdigert som att ”den akademiska feminismen befinner sig idag i ett avgörande skede. Det gäller dess framtida vägval”.⁴⁴ Två avhandlingar som koncipierats inom ramen för amerikansk teoribildning, men som blir klara strax efter Mois bok markerar i inledningen sin tillhörighet till de nya franska teorierna. Gunilla Domellöf hänvisar till Moi när hon i inledningen till sin avhandling om Karin Boye *I oss är en mångfald levande* (1986) placerar sin forskning i den franskoriterade teoretiska diskussionen, trots bara någon enstaka referens till Kristeva.⁴⁵ I sin avhandling om Krusens tjerna, *Sanningen om kvinnorna* (1989), använder Birgitta Svanberg både amerikansk feminism och Kristevas abjektbegrepp och markerar sin koppling till de nya teorierna: ”Under den tid som mitt forskningsarbete pågått har kvinnolitteraturforskningen befunnit sig i en snabb dynamisk utveckling. Mitt arbete bär spår av detta”.⁴⁶ Den som i störst utsträckning inkorporerade Kristeva under 80-talet är Ebba Witt-Brattström i *Moa Martinsson. Skrift och drift i trettiotalet* (1988), där referenser till Gilbert och Gubar är lika många som till Kristeva. Men det är den senare som Witt-Brattström använder för sina texttolkningar. Att Witt-Brattström hade just Toril Moi till opponent vid sin disputation blev också ett tecken på tillhörigheten till ny feministisk franskoriterad teori.

Vems Kristeva?

Mois utpekande av Kristeva som den mest konstruktivistiska av fransyskorna bekräftas också av att det hos både Domellöf, Svanberg och Witt-Brattström är Kristeva som får representera den nya franska teorin. Importen av ”fransk feminism” med fokus på poststrukturalism, psykoanalys och lingvistik till Sverige kommer därför framförallt att handla om receptionen av Julia Kristevas texter. Kristevaintresset fick också en extra skjuts av att Moi, året efter *Sexual/textual politics*, gav ut textsamlingen *The Kristeva reader* (1986) och sedan antologin *French feminist thought* (1987). Få andra internationella teoretiker har blivit så översatta till svenska, och litteraturstudenter använder fortfarande hennes teorier.⁴⁷

En bred teoretiker som Kristeva kan dock tolkas på olika sätt och Kristevareceptionen i Sverige är också en historia om *vems* Kristeva som skall få bli hegemonisk. Många intresserade sig för det hon skrivit kvinnans position som ”dissident” i språket och kulturen, liksom hennes tolkningar av mor-barn-dyaden under den föroidipala fasen. Kristeva själv arbetade inte med kvinnliga författarskap (ödets ironi är att när hon väl gjorde det vid slutet av 90-talet så var hennes tid som ledande teoretiker

i Sverige över). Kunde hennes teorier användas till sådana läsningar var en tvistefråga i tiden.

Ebba Witt-Brattström intresserade sig för Kristevas betoning på psykoanalys, förspråkighet och moderskropp. Kristevas mest berömda moderstext fick också ge namn åt Witt-Brattströms textsamling: *Stabat Mater. Julia Kristeva i urval* (1990). Även om Witt-Brattström inte nämner angloamerikanskorna eller Moi, så gör hon en liknande positionering i förordet där Kristeva ställs *mot* ”sjuttioalets förenklade politiska analyser, vilka förutsattes vara omedelbart tillämpbara även på det sköraste av mänskligt material: den litterära texten.”⁴⁸

Kristevaöversättningarna, tillsammans med avhandlingen och hennes andra bok, essäsamlingen *Ur könets mörker. Litteraturanalyser 1983–1993* (1993) befäster under tidigt 90-tal Ebba Witt-Brattström som en av de starkaste representanterna för en psykoanalytiskt orienterad Kristevareception med fokus på kropp och moderlighet.⁴⁹ *Ur könets mörker* fungerar som en exempelsamling på hur Kristeva kan användas för att läsa fram en sexualitets- och modersdiskurs i litteraturen.

En annan viktig person för Kristevareceptionen är Carin Franzén, vars Kristevatolkning skiljer sig från Witt-Brattströms, genom att inte fokusera kvinnliga författare och moderdiskurser utan istället lägga tyngdpunkten på Kristevas syn på litteratur och språk i allmänhet. Franzén var kritisk mot Witt-Brattströms sätt att använda Kristeva som feminist och läsa just kvinnliga författare. I en intervju med Kristeva i *Tidskrift för litteraturvetenskap* (1994) låter hon Kristeva själv kritisera en sådan användning av hennes teorier.⁵⁰ Det är en kritik Franzén återkommer till i avhandlingen om Kristeva *Att översätta känslan. En studie i Julia Kristevas psykoanalytiska poetik* (1995).⁵¹

Witt-Brattströms modersorienterade Kristevatolkning blev dock den mest inflytelserika under början av 90-talet. Att Kristeva kom att associeras med just moderskroppen är antagligen avgörande för att hon senare omkodas från konstruktivist till essentialist.

Teori och praktik

Ambitionen att undvika essentialistiska läsningar gjorde projektet att skriva kvinnolitteraturhistoria problematiskt. Litteraturteorin hävdade, efter Barthes och Foucault, att författaren inte fanns och nu fanns inte heller kvinnan längre. Hur är det då möjligt tala om den kvinnliga författaren?⁵² Ett sätt att kringgå problemet med att tala om kvinnor och ändå undvika essentialiseringar blev distinktionen kön–genus. Kön står då för kroppen som uppfattas som ett neutralt fakta och genus blir den kulturella konstruktionen. Denna åtskillnad mellan kön och genus skiljde på den fysiska kvinnan och den kulturellt konstruerade kvinnan (senare skulle kritiken av denna distinktion visa, att den inte hindrade vare sig

dikotomier eller essentialiseringar av den kulturella kvinnan). Genom att sätta ”kvinna” inom citationstecken gick det att undersöka skildringar av kvinnor i litteraturen utan att förutsätta en essentialistisk grund.

När 70-talets kvinnokulturprojekt mötte 80-talets fördjupade teoretisering skedde således inget brott, menar jag. I bästa fall skedde en fusion. Trots att franska teoretiker som Kristeva inte läste kvinnliga författarskap, och nog strikt menade att det inte gick, fortsatte den feministiska litteraturvetenskapen i Sverige att skriva om kvinnliga författare. Att det stora projektet *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* både sjösattes och fortsatte under hela 90-talet är ett exempel på detta.

Synen på hur de franska teorierna skall och kan användas var inte självklart i början av 90-talet. Att Witt-Brattströms tolkning av Kristeva blev så tongivande får betydelse för när och hur Kristeva försvinner som representant för frontlinjen inom feministisk teori. Det starka inflytandet från Kristeva börjar tona bort i mitten av 1990-talet. Ett tecken på det är *Kvinnovetenskaplig Tidskrifts* (KVT) nummer ”feministisk litteraturforskning” (1/1994) där Kristin Järvstad ifrågasätter den feministiska användbarheten i Kristevas teorier när de är låsta till icke ifrågasatt begreppsapparat hämtad från Freud och Lacan, som enligt författaren ”förpassar kvinnan till en marginaliserad existens i den fallocentriska strukturen”.⁵³ KVT:s nummer vittnar om att något är på väg att hända, som dock ännu inte har hänt. På framsidan står ord som ”Omvärderingar!”, ”Perspektivbyten!”, ”Positionsförändringar!”, ”Mångfald och bredd!”. I numret finns en frågeenkät som KVT gjort: ”Vad som är det viktigaste som hänt inom kvinnolitteraturforskningen det senaste decenniet?” De flesta svarar att det är just bredden och mångfalden, att det skrivits flera avhandlingar inom ämnet och att *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* nu är igång. Flera tar dock upp frågan om teorins betydelse. Margaretha Fahlgren framhåller särskilt ”den ökade teoretiska medvetenheten under 1980-talet.”⁵⁴ Teorin finns där, men exakt hur skall den användas? KVT-numrets tryck på bredd och mångfald och försiktiga teoretiska ställningstaganden bekräftar de praktiska teoretiska svårigheter som feministiska litteraturvetare kämpade med för att kunna sätta en ökad teoretisk medvetenhet i arbete.

Redaktörerna nämner att många i numret refererar till den franske literatursociologen Pierre Bourdieu och ställer sig frågan om ”fransk kultursociologi kommer att bli för 90-talets feministiska litteraturforskning vad *Julia Kristevas* psykologvistik var för 80-talets?”⁵⁵ Blicken riktades fortfarande mot Frankrike för teoretisk förnyelse. Det var dock inte därifrån den skulle komma utan från USA, från amerikanska feminister som också läst fransk teori, men bearbetat den på ett annat sätt i relation till sin egen politiska bakgrund.

Kroppen

Kring 1990 publiceras i USA flera av de teoretiker som kommer att präglade debatten under det senare 90- och 2000-talet. Metareflectionen som en del av feministisk teoretisering fick en ytterligare fördjupning redan fem år efter Moi med Judith Butlers bok *Gender trouble* (1990) som dock först i mitten av 90-talet fick genomslag här. Den feministiska kritiken av en kroppsligt grundad kvinnlighet ledde också till ett ökat intresse för att teoretisera och historisera kroppen. Samtidigt exploderade den biovetenskapliga backlashen som under 90-talets första år producerar en mängd biologistiska böcker och feminismen i Sverige är upptagen med att svara på detta. Det fick stor betydelse för den fortsatta kodningen av feminismen i dikotomin essentialism–konstruktivism.

Det går inte att förstå svensk feminism under 90-talet utan att titta på de debatter som delvis fördes utanför universitet vid denna tid. Både kvoteringsdebatten och kritiken mot inrättandet av särskilda kvinnotjänster, så kallade Thamtjänster, på universitetet, och den återkommande kritiken av feminismen för att vara för teoretisk (det vill säga reaktionen mot feminism som postmodernism) tolkades som en antifeministisk backlash. Framförallt var det biologistiska böcker och tidningsartiklar, varav flera skrivna av kvinnor, som hävdade att könsskillnaden är grundad i kroppen, som upplevdes som djupt problematiska av många feminister.⁵⁶ Att Nina Björk ägnar halva *Under det rosa täcket* (1996) åt polemik mot de biologistiska åsikterna är ett exempel på hur starkt dessa debatter uppmanade till ett feministiskt svar.

I dagsdebatten hänvisades ständigt till ”ny forskning” om hjärnan och om hormoner. Framförallt ställdes denna vetenskap mot 70-talets jämlikhetsideal som fakta mot ideologi. Så här kunde det låta:

Generellt sett är kvinnor och män olika. Delar av hjärnorna är olika. Hjärnornas mognad och funktion likaså. Det påverkar skolan, det påverkar livet. Men det har varit förbjudet att tala om det. (Annika Dopping i Dagens Nyheter 14/4 -94).⁵⁷

Att läsa citatsamlingen i Nina Björks bok är en kuslig påminnelse om hur utbredda dessa åsikter var. De dök upp i skolutredningar, i dagstidningar, i böcker, och i modepressen. Susan Faludis bok *Backlash* (1992) fick stort genomslag i Sverige och titeln blev ett begrepp även här. Stödstrumpornas framgång, feministisk teoribildnings allt större utbredning på universitetet, tillsammans med de löften om ”sanningen om människan” som genforskningen trodde stod för dörren i början av 90-talet, skapade tillsammans ett hästskt antifeministiskt klimat.

Björks kritik riktades mot föreställningen att en naturgiven könsskillnad skall ligga till grund för en kulturell arbetsfördelning och relation mellan könen. Som analys och kritik av dagsdebatten var hennes bok lysande välformulerad och effektiv. Björk positionerade sig dock inte mot en anti-

feministisk backlash utan i en *inomfeministisk* diskussion kodad just enligt dikotomin essentialism–konstruktivism. Trots att konstruktivismen stått i fokus för feministisk teori sedan minst ett decennium tillbaka ställer Björk sin konstruktivism mot det hon kallar ”livmoderfeminism”, det vill säga essentialism. I Björks bok sammansmälter 90-talets biologism och en schablonbild av 70-talsfeminismen, som hon också ville profilera sig mot, till den essentialistiska ”livmoderfeminismen”; ”ett slentrianmässigt tänkande där det sätts likhetstecken mellan feminism och uppvärderandet av kvinnors traditionella arbete och värderingar”.⁵⁸

Björks *Under det rosa täcket* kom, trots ganska få referenser, att associeras med Judith Butler (referenserna till Simone de Beauvoir är fler och även Kristevas tre steg finns med).⁵⁹ Sara Danius hade presenterat Butler i *Feministisk bruksanvisning* (1995) och då kopplat samman henne med både Austens talaktsteori, Foucaults historisering av kroppen och Thomas Laquers dito i *Making sex* (1990). Men Björks bok året efter kom, med sin större spridning, att räknas som introduktionen av Judith Butler på svenska. Jag kommer nedan bara kort säga något om den svenska Butler-receptionen och hänvisar för en fördjupad bild till Sara Edenheims artikel i denna volym.

Butlers rykte som en teoretiker som betraktade även kroppen som konstruerad kopplades samman med Björks kritik av den så kallade livmoderfeminismen. Det accentuerade både Björk och Butler som just *konstruktivister*. Effekten av att Björk kallade biologisterna för livmodersfeminister blev att dikotomin essentialism–konstruktivism, förstådd som en evig spänning *inom* feminismen, än mer cementerades. Feminismens främsta fiende blev inte antifeminismen, eller en ogenomtänkt feminism, utan *en annan slags* feminism. På det viset bevarades ett dikotomt identitetstänkande inom ramen för feministisk teoretisering.

När amerikanskorna blev konstruktivister blev fransyskorna essentialister

Hos Moi hade essentialism i första hand varit en teoretisk implikation av en feministisk text, i sin förlängning pekande mot en fast kvinnlig identitet. Genom att Björk däremot, i sin vällovliga kritik mot det biologistiska tänkandet hos både män och kvinnor, kallar biologisterna ”livmodersfeminister” kom essentialismen att associeras med biologiskt grundad könskonservatism, som hade mycket litet med feminism att göra. Eftersom biologismen, till skillnad från allt feministiskt tänkande, vill bevara åtskillnaden av könen eftersom de menar att den är absolut biologiskt determinerad. Det bidrog till den intensifierade gränsdragningen mellan konstruktivism och essentialism som pågick under 80- och 90-talet inom svensk feministisk litteraturteori.

Den franskinspirerade feminismen i sin svenska tappning som moder-

diskurs kom alltmer att upplevas som essentialistisk. Den tidigare konstruktivistiska Kristeva blir under sent 90-tal essentialistiskt problematisk.⁶⁰ I takt med att intresset för Butler ökar i Sverige bidrar också hennes kritik i *Gender trouble* av Kristevas modersbegrepp som en ”beständig metafysisk princip” till att intresset för Kristeva svalnar.⁶¹ Drude Dahlerup påpekar i *KVT* (2001) att om särart-likhet ursprungligen avsåg äldre kvinnorörelse så har en allt intensivare användning av ordet ”essentialistisk” så används det nu även på tiden mellan 1960 och 1980. Dahlerup menar att ”debatten har fått förnyad relevans genom den nya och utbredda användningen av begreppet ’essentialism’”.⁶² Genom att kategorin för vad som kan tolkas som essentialism hela tiden vidgas utan att motsättningen som sådan problematiseras, lever dikotomin vidare.

Att just Toril Moi, som varit så förknippad med det franska tänkandet, under sent 90-tal kritiserar Butler för att driva dekonstruktionen av kroppen för långt, och istället framhåller ett existencialistiskt förhållningssätt utifrån Simone de Beauvoir, bidrar snarast till att det franska inflyandet tonar bort.⁶³ Tio år efter Moïs bok är det nu fransk feminism som är essentialistisk och amerikansk som är konstruktivistisk.

Samma år som *Under det rosa täcket* kom Lisbeth Larssons antologi *Feminismer* (1996). Pluralformen var kopplad till det nya teoretiska problematiserandet av identitet; feminismen var inte en och enhetlig utan flera. Att en svängning här äger rum visas genom att *alla* texterna i antologin kommer från USA. Det som förknippats med fransk feminism finns inte alls representerat här, även om de flesta teoretikerna på ett eller annat sätt inspirerats av kontinentalfilosofi och psykoanalys. Larsson kopplar feminismens utveckling i USA till en politisk utveckling som förnyade och vitaliserade feministisk teoribildning. Larsson placerar dem i ”en berättelse där upproret mot 70-talets erfarenhets- och enhetstänkande leder till en närmast programmatisk diversifiering av feminismen vars minsta nämnare är anti-essentialismen, vilken i sin tur nyanseras i 90-talets nysubjektivism.”⁶⁴ Dikotomin essentialism–konstruktivism som riktmärke för teorireceptionen består, men aktörerna har bytt plats. För som Larsson skriver är konstruktivismen ”den gemensamma och bärande hållningen inom 80-talets många olikartade feminismer och till de mest *extrema konstruktivisterna* hör Judith Butler”.⁶⁵

Liksom för Björk är det för Larsson det konstruktivistiska hos Butler som ger henne ett slags centralposition. Här sägs inget om Butlers kritik av heteronormativiteten som senare gör henne till en representant också för queerteorin. Men 1996 i ett Sverige som sedan ett decennium identifierat all feministisk teoribildning inom ramen för dikotomin essentialism–konstruktivism, i ett samhällsklimat fixerat vid biologiska förklaringsmodeller, var det Butlers radikaliserade kritik av kroppen som diskursiv som först fick fäste och gjorde att hon uppfattades som den ”mest extrema konstruktivisten”.⁶⁶

Om *Sexual/textual politics* ville visa på sambandet mellan teori och politik och vände sig mot fransk teori för att radikaliserade den feministiska teorin, så är det följdriktigt att stafettpipen sedan går tillbaka till USA, där fransk teori smält samman med amerikansk politik. Butlers *Gender trouble* är en metateoretisk bok som tänker vidare kring feminismens fundament, utifrån lika delar fransk filosofi, psykoanalys och *gay and lesbian studies*, i ett uttalat politiskt syfte. Ambitionen att tänka en teori som inte utestänger genom att vila på dold norm fanns redan hos Moi, men utgick främst från litterära läsararter. Hos Butler vidgas detta till ett generellt plan precis som de franska feministerna problematiserar hon "kvinnan" när hon visar att kvinnan bör vara feminismens objekt, men inte dess subjekt. Feminismens kvinna riskerar alltid att underförstå en viss slags kvinna och därmed skyla över att *skillnader mellan* kvinnor, som sexualitet, klass och etnicitet, kan vara större än likheterna. Överhuvudtaget blir frågor kring inklusion och exklusion temat för det sena 90- och 2000-talets feministiska teoretisering.

Med kritiken av heterosexualiteten plockade Butler upp en tråd från 70-talets feminism, med föregångare som Adrienne Rich och fransyskan Monique Wittig och förde problematiseringen av feminismens grunder ett steg längre.⁶⁷ Till postmodernismens nedmonterande av Subjektet, Författaren, Nationen, etc., kan läggas ytterligare en Stor Berättelse i vår kultur, nämligen att kroppar bara är begripliga som två tydligt åtskilda och identifierbara kön/genus. Dessa två kön definieras hierarkiskt som varandras motsatser genom en överordnad heterosexuell matris. Matrisen är central för vad som uppfattas som socialt godkänt respektive icke-godkänt. Heterosexualiteten som "naturlig" vidmakthålls i kulturen genom heteronormativiteten, det vill säga genom de institutioner, strukturer, handlingar och relationer som fungerar aktivt normerande, baserade på en binär könsuppfattning. Lika lite som "kvinnan" bör "könskillnaden" hädanefter tas som utgångspunkt för teorin.

Därmed kan feminismens lämna bakom sig ett lika ihärdigt som fruktlöst sysslande med "manligt" mot "kvinnligt". Samtidigt antydde Butler också ett möjligt svar på feminismens gåta: Varför detta förtryck? Insikten att vi lever i en kultur som oavbrutet sysslar med att implementera en heterosexualitet baserad på två motsatta kön, där avvikelser straffas eller obegripliggörs, berövar denna gåta dess arkaiska prägel, och gör den på ett konkret sätt dagsaktuell.

Vitalisering och expansion på 2000-talet

För akademisk feminism fick den teoretiska radikaliserings och politiseringen från andra halvan av 90-talet en vitaliserande effekt. Även om anti-essentialismen var den feministiska teoribildningens "minsta gemensamma nämnare", som Larsson skriver, tonar fixeringen vid dikotomin

som sådan bort när 90-talet övergick i 2000-tal och de två motsatta sorternas feminism blev flera *feminismer*. Det har att göra med den nya teoretiseringens diskursiva förhållande till kroppen.

Butlers kritiserade kön–genus-distinktionen för att den inskrev genus på en förment neutral yta, och därmed placerade genus i ett dikotomt och hierarkiskt förhållande till kön, där genus förhöll sig till kön som kultur till natur. Butler menade att genus föregick kön, istället för tvärtom. Könet var inte längre en neutral yta utan något som performativt skapades av föreställningar om genus. Därmed problematiserades också föreställningen om kausalitet mellan kön, genus och begär. Framförallt försköts betydelsen av genus från ”vara” till ”göra”. Innebörden av denna lilla förskjutning var avgörande.

I ett slag öppnade den upp för ett forskningsfält av samma dignitet som när 70-talets feminister upptäckte kvinnolitteraturhistorien: materialet är oändligt. Om kön, kropp och sexualitet var diskursivt producerade öppnades möjligheten att *undersöka* även kroppen som ett diskursivt objekt. När betydelsen av kroppen inte längre var en metafysisk varafråga frigjordes det feministiska tänkandet från att stå och stampa i dikotomin essentialism–konstruktivism. Likaså öppnades möjligheten att föra in sexualitet och samkönat begär i forskningen på ett helt annat sätt än tidigare.⁶⁸ Under 90- och 00-talet kom den feministiska forskningen, såväl inom litteraturvetenskap som inom andra dicipliner, både internationellt och i Sverige, att dekonstruera, kontextualisera och historisera kropp och sexualitet.⁶⁹

Postkolonialismen, som behandlas i en separat artikel, har på samma sätt bidragit till en fördjupning och breddning av den feministiska problematiken.⁷⁰ Men i Sverige är det kanske främst forskningen kring sexualitet som präglat 2000-talet. Både historiker, idéhistoriker, antropologer och litteraturvetare har använt sig av queer- och postkoloniala teorier som vitaliserat forskningen genom att på olika sätt problematisera heteronormativa och andra hegemoniska maktstrukturer.⁷¹ För feministiska litteraturvetare innebar det att svårigheten att tala om kvinnan och författaren delvis löstes upp när de förflyttades till ett annat plan. Eve Kosofsky Sedgwick's queerifiering av René Girards begrepp om erotiska trianglar i litteraturen, där Sedgwick visat hur det i en triangel mellan två män och en kvinna också alltid finns ett begär *mellan* männen har till exempel använts till läsningar av såväl Victoria Benedictsson, August Strindberg som Agnes von Krusenstjerna.⁷²

Som en förlängning av den teoretiska förskjutningen från vara till göra fungerar intersektionalitetsbegreppet och bekräftar också att den hårda motsättningen mellan essentialism och konstruktivism tonat bort och öppnat för att studera hur hegemoniska maktrelationer som sådana uppstår och vidmakthålls. Begreppet *intersektionalitet* uppstod ur ett samspel mellan feministisk teori, postkolonial teori och Black Feminism. I Sverige

introducerades det av Paulina de los Reyes, Irene Molina och Diana Mulinari.⁷³ Det har sedan diskuterats av Nina Lykke med flera i *KVT* under mitten av 00-talet.⁷⁴

Genus, etnicitet, klass och sexualitet är komplexa föränderliga och situationsbundna konstruktioner utan essentiell grund, skriver Paulina de los Reyes och Satu Gröndahl, och påpekar att en ”intersektionalitet ifrågasätter förgivttagna gränser mellan kategorier för att istället utforska hur dessa kategorier skapar, perforerar och transformerar varandra.”⁷⁵ Det är ambitionen att se fler mönster och att söka de komplexa formerna för samverkan mellan olika förtrycksstrukturer som är nytt. Intersektionalitetsbegreppet är fortfarande under utveckling och kritik har riktats mot begreppet för att det ändå skulle ha blinda fläckar.⁷⁶ Intersektionalitet kan, menar Lykke, fungera för den feministiska teoretiseringen som ”en gemensam nodulpunkt, det vill säga ett samlat ramverk för hur olika fenomen ska begreppsliggöras”.⁷⁷

Intersektionalitetsbegreppet är ingen statisk eller färdig metod utan snarast ett förhållningssätt, en praktik som kan se olika ut från gång till gång. Använt med viss lyhördhet och teoretisk uppmärksamhet för analys-situationens bestämda omständigheter, kan intersektionalitetsbegreppet bidra till fördjupade insikter.

Avslutning

Feministisk teorireception och feministisk teoriutveckling är ingen enkel och rak historia. Tvärtom är det en snårig mångfacetterad och pågående utveckling som delvis rör sig i spiraler. I ständiga omtagningar kommer teorin tillbaka till samma frågor, men på ett annat annorlunda sätt med andra förtecken än gången innan.

Så vad hände då med dikotomin essentialism–konstruktivism? Försvann den helt? Nej, som så ofta med feministisk teoriutveckling försvinner inte saker, men de förändras. Låsningen kring begreppen försvann dock när feminismens självförståelse inte längre kodades i två *motsatta* sorters feminism och den nya teoretiseringens diskursiva förhållande till kroppen försköt betydelsen av genus från ”vara” till ”göra”. Därmed var frågan om ”vad är en kvinna” inte en väsensfråga längre utan något som gick att historisera, kontextualisera och dekonstruera. Feministisk teoribildning, har som Larsson skrev, fortfarande anti-essentialismen som minsta gemensamma nämnare, men sysslandet med *själva dikotomin essentialism–konstruktivism* försvann från dagordningen när betoningen ändrades från ”vara” till ”göra”.

Huruvida teorin är användbar, eller om dess implikationer egentligen går stick i stäv med det emancipatoriska projektet, hur och för vem det ska definieras, är den röda tråd som löper genom feministisk teoriutveckling. Lika lite som vi idag kan grunda en teori på en fast grund kan vi

beskriva historien som att den vilar på en enhetlig och stabil grund. Sekelskiftets kvinnorörelse var allt annat än enhetlig. 1970-talets kvinnorörelse är en brokig mångfald, 1980-talets teoretiska motsättningar öppnade för det som kom senare osv. Feministisk teoribildning är inte *en* monolitisk teori eller *en* metod, den har aldrig varit och är inte heller en serie av från varandra avskilda monolitiska teorier eller metoder. Feministisk teori förändras, utvecklas och står i relation till sin tid, dess kulturella kontext och hegemoniska diskurser, men kopplingen mellan teori och politik finns där hela tiden.

Summary

The reception of feminist theory in literary studies in Sweden. By Claudia Lindén. This text traces the theoretical reception of feminist literary theory in Sweden from the late seventies to the present day. Focus is on how the for feminist theory important but problematic dichotomy essentialism–constructivism came to play a decisive part in the change from Anglo–American theory to French feminist theory and then back to an interest in Anglo–American, though French-inspired, theory again.

This development started with Toril Moi's book *Sexual/textual politics* (1985). Moi took a very polemical stand against Anglo-American feminist literary theory, which, she argued, was too humanistic and created a concept of woman that was essentialistic. Moi saw French feminist theory as an alternative, and especially Julia Kristeva. French theory's more post-modern critique of the subject, the author, etc., was seen as constructivist and therefore more radical. Moi's framing of the opposition within the dichotomy essentialism–constructivism made this dichotomy the leading principle in how feminist literary theory was interpreted during the next decade.

Moi's critique lead to the replacement of Anglo-American with French feminism as the "leading theory" in feminist literary research. In combination with a cultural climate in Sweden that was preoccupied with biologism, and also saw a feminist backlash, the critic of essentialism and search for constructivist theories became central for feminist researchers in the field of literature.

The importation of French feminism was adjusted to the Swedish feminist tradition of reading women authors. It was a theoretical radicalization in many ways when feminist researchers used Kristeva's theories and looked, among other things, for motherly aspects in language and thematically. When the search for constructivist theories turned the interest away from French back to Anglo-American theory, it was again within the frame of the dichotomy essentialism–constructivism, but now it was the specific Swedish use of French feminism that was perceived as essentialistic and American theory as constructivist.

By the time of the millennium the focus on the dichotomy as such faded away. The new, continentally inspired, but politicized American theories changed the emphasis from "being" to "doing". That change has vitalized feminist literary research in Sweden.

Noter

1. T.ex. hade *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* (KVT) redan 1983 ett specialnummer om kvinnolitteraturforskning, och ett igen tio år senare 1994.

2. Hedvig Charlotta Nordenflycht: "Föreltal till Fruentimmrets försvar emot J. J. Rousseau medborgare i Genève", *Skrifter*, Svenska klassiker utgivna av Svenska akademien (Stockholm, 1996), 255.

3. Edmund Gammal (pseud. för Eva Fryxell): *Qvinnofrågan. Jemförelser mellan de tre stora kulturfolkens nutidsåsigter rörande könens psykiska begåfning och sociala ställning* (Stockholm, 1880).

4. *Ibid.*, 2. Min kurs.

5. Rosi Braidotti: *Nomadic subjects. Embodiment and sexual difference in contemporary feminist theory* (New York, 1994), 177 f. Försök att tänka bortom dikotomin och ändå tala om "kvinna" utan att det är metafysik, s.k. "sexual difference" teoretiker som Irigaray eller Braidotti, uppfattas ändå som essentialister. Gayatri Spivak blev känd för sitt koncept "strategisk essentialism" en politisk strategi att tala om kvinnor men frikopplat från biologin. Gayatri Chakravorty Spivak, "In a Word. Interview", i Naomi Schor & Elisabeth Weed (red.): *The essential difference*, (Bloomington & Indianapolis, 1994) 153.

6. Se t.ex. Joan W. Scott: "Deconstructing equality-versus-difference. Or, the uses of post-structuralist theory for feminism" i Marianne Hirsch & Evelyn Fox Keller (red.): *Conflicts in feminism* (New York & London 1990) 134–148.

7. Yvonne Hirdman: "Särart-likhet: Kvinnorörelsens Scylla och Karybdis? Reflektioner utifrån spröda empiriska iakttagelser rörande svensk kvinnorörelsens historia under 1900-talet", i Fredriksen och Römer (red.): *Kvinder, mentalitet, arbejde. Kvindehistorisk forskning i Norden* (Aarhus, 1986). Hirdman har sedan flera gånger skrivit om särart-likhet, "Mellan likhet och särart – kvinnorörelsens historia i ett annat perspektiv", i E. Anians-

son m.fl. (red.): *Rapport från kvinnouniversitetet. Vetenskap, patriarkat och makt* (Stockholm, 1983), 54. Se även hennes "Rosa Mayreders stora förtvivlan – en analys av det kvinnovetenskapliga dilemmat smart – särart", KVT, nr. 2/92, där "smart" representerar konstruktivism.

8. Ulla Manns: "På två ben i akademien. Om den tidiga kvinnoforskningens projekt", i Monica Einarsson (red.): *Blad till Bladh. En vänbok till Christine våren 2006* (Huddinge, 2006).

9. För en definition och beskrivning av likheter och skillnader mellan feminismens "fyra matriarker" liberalfeminism, marxistisk/socialistisk feminism, radikalfeminism och socialistisk radikalfeminism se Lena Gemzöe: *Feminism* (Stockholm, 2002), 28.

10. Begreppets svenska och danska tappning kom att skilja sig mycket från det amerikanska "women's culture", menar Emma Iskasson: *Kvinnokamp. Synen på underordning och motstånd i den nya kvinnorörelsen* (Stockholm, 2007), 182. Berith Ås skrev också om kvinnokulturbegreppet både på 1970 och 80-talet, se "Om kvinnokultur – en teori om kvinnosolidaritet och aktion" i B. Ås & C. Johnsson: *Kvinnor tillsammans. En handbok i frigörelse* (Stockholm, 1982).

11. I första numret av KVT 1980 gör redaktörerna en distinktion mellan sitt eget projekt "kvinnoforskning" och "jämsköldhetsforskning" som motsvarar "kvinnorörelsens borgerligt demokratiska inriktning. Den är oftast kvantitativt inriktad [...] *Kvinnoforskningen* går däremot utöver de ramar som sätts av dagens samhälle och motsvarar närmast kvinnorörelsens socialistiska inriktning. [...] Det gör att kvinnoforskningen är mer *kvantitativt* inriktad." KVT, årg. 1 nr. 1, 1980, 5.

12. Irene Iversen: "Innledning", *Feministisk Litteraturteori* (Oslo, 2002), 18.

13. Isaksson: *Kvinnokamp*, 185.

14. Den feministiska teoretiseringen för många att kunna integreras inom alla olika ämnen och discipliner har gett starkast av-

tryck inom humaniora och samhällsvetenskap, där det producerats en mängd forskning under de senaste decennierna. För en sammanfattande redogörelse över den svenska teoriutvecklingen inom litteraturvetenskap respektive sociologi, med korta redogörelser över några relevanta avhandlingar se Jenny Samuelssons avhandling i biblioteks- och informationsvetenskap *På väg från ingenstans. Kritik och emancipation av kunskapsorganisationen för feministisk forskning* (Umeå, 2008). Många moderämnen är dock dåliga på att behålla sina genusforskare och de har istället sugits upp av genusvetenskapen. Men i den första generationen finns betydelsefulla forskare kvar varav flera nu är professorer, t.ex. Karin Johansson i idé- och lärdoms historia, Maud Edwards i statskunskap, Christina Florin och Christine Bladh i historia, Lisbeth Larsson i litteraturvetenskap för att nämna några.

15. Isaksson: *Kvinnokamp*, 189.

16. En bra sammanställning av det som lästes av både skön- och facklitteratur finns på Genussekretariatets hemsida, <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/systerskap/>.

17. Till exempel Anne Charlotte Leffler och Victoria Benedictsson. På 1880-talet väcktes också ett historiskt intresse. Dit hör Fryxells *Qvinnofrågan* liksom Alexandra Gripenbergs trebandsverk *Reformarbetet till kvinnans frigörelse* (1893–1903), Ellen Keys *Kvinnorörelsen* (1909) och Lydia Wahlströms *Den svenska kvinnorörelsen* (1904, 1933). Wahlström skriver: "I dessa länder [de skandinaviska] ha rörelsen på 1800-talets mitt framvuxit ur litterära strömningar (Fredrika Bremer, Camilla Collet, Mathilda Fibinger och Fredrika Runeberg samt senare inflytande från Björnsson, Ibsen och Brandes)." Lydia Wahlström: "Kvinnorörelsen", *Nordisk familjebok* (Stockholm, 1911), 415.

18. Kate Millet: *Sexualpolitiken*, sv. övers. Roland Adlerberth (Stockholm, 1971), 8.

19. Lisbeth Larsson: "Feministisk litteraturkritik i förvandling", i Staffan Bergsten (red.): *Litteraturvetenskap. En inledning* (Lund, 1998), 111.

20. Samuelsson: *På väg från ingenstans*, 143.

21. Karin Westman-Berg: *Textanalys från könsrollssynpunkt* (Stockholm, 1976), 111.

22. Ibid.

23. I första numret av KVT (1/1980) finns denna devis med som bild i ledaren.

24. *Kvinnornas litteraturhistoria från antiken till våra dagar*, red. Susanna Roxman (Stockholm, 1983); *Kvinnornas litteraturhistoria. Del 1. 1800-talet – 2. 1900-talet*, red. Ingrid Holmquist och Ebba Witt-Brattström (Stockholm, 1983).

25. En upptakt till NKLH var antologin *Lysthuse. Kvindelitteraturhistorier* (Köpenhamn 1985).

26. Ellen Moers: *Literary women. The great writers* (New York, 1976), xi. Min kurs.

27. Forskningen om just 1880-talet är omfattande inom feministisk litteraturvetenskap, se till exempel Ingeborg Nordin Hennel: *Dömd och glömd. En studie i Albild Agrells liv och dikt* (Umeå, 1981); Eva Heaggestad: *Fången och Fri. 1880-talets kvinnliga författare om hemmet, yrkeslivet och konstnärskapet* (Uppsala, 1991); Git Claeson Pipping: *Med könet som läsanvisning. George Eliot och Victoria Benedictsson i det svenska 1880-talet – en receptionsstudie* (Stockholm/Stehag, 1993); Birgitta Ney *De dubbla berättelserna. Stella Kleve – Mathilda Malling* (Stockholm/Stehag, 1993). Yvonne Leffler har skrivit flera texter om 1880-talslitteraturen, bl.a. *Bakom maskerna. Det dolda budskapet hos kvinnliga 1880-talsförfattare* (Karlstad, 1997).

28. Se t.ex. Anna Williams: *Stjärnor utan stjärnbilder. Kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet* (Göteborg, 1996).

29. I KVTs nummer om kvinnolitteraturforskning (nr 2/3 1984) nämns flera av de franska teoretikerna. Gunilla Domellöf ser till exempel fransyskorna som en inspiration, 94–95. Alice Jardines *Gynesis. Configurations of woman and modernity* (1985) var också ett försök att tolka fransk teori med dess begrepp som "kvinna" utifrån ett amerikanskt perspektiv. Birgitta Holm utgick från Jardine när hon skrev om "annekteringen av det kvinnliga" i svensk postmodernistisk teori "Eurydike och den manliga textens P(rosa). Om kvinnan, språket, psyket och det moderna", *Ord och Bild* 3/1988, omtryckt i Claudia Lindén & Ulrika Milles (red.): *Feministisk bruksanvisning* (Stockholm, 1995), 22–47. Birgitta Holm kommenterar betydelsen av denna artikel i *Bangs* postmodernismnummer 3/2006.

30. Toril Moi: "Afterword", *Sexual/textual politics. Feminist literary theory*, 2nd ed. (1985; London & New York, 2002), 175.

31. Ibid., 10.

32. För antropologer, som studerar skillnader mellan kulturer, var denna diskussion välkommen och de hämtade tidigt in post-moderna teorier. Se till exempel Lena Gemzöe, Tove Holmqvist, Don Kulick och Britt-Marie Thurén i KVT 1/1989 och Thurén i KVT 3–4/1986, och Gemzöe: *Feminism*, 137.

33. Begreppet ”fransk feminism” etablerades av Elaine Marks och Isabelle de Courtivrons *New French feminisms* (1980). Mois mer entydiga bild ersatte pluralismen. Norska Irene Iverssen bekräftar detta när hon skriver: ”Toril Moi bidrog, egentligen ofrivilligt, till att skapa denna bild genom *Sexual/textual politics*.” Irene Iversen: ”Feministisk litteraturteori”, i Atle Kittang m.fl. (red.): *En introduktion till den moderna litteraturteorin* (Stockholm/Stehag, 1997), 61.

34. Hélène Cixous: ”The laugh of the Medusa” (1975, eng. övers. 1980) och Hélène Cixous & Catherine Clément *The newly born woman* (1975; eng övers. 1986). Både Irigarays *Speculum of the other woman* (1974) och *This sex which is not one* (1977) kom på engelska 1985. Kristevas *Desire in language. A semiotic approach to literature and art* (1969; eng. övers. 1980), antologin *The Kristeva reader* (1986), *Powers of horror. An essay on abjection* (1980; eng. övers. 1982).

35. Moi: ”Afterword”, 177.

36. Iversen: ”Innledning”, 24.

37. Ibid., 25.

38. Både Irigaray och Cixous presenterades i KVT 4/1987. Hélène Cixous har inte översatts alls, förutom en kort text i *Kris* 1987, och en intervju av Ebba Witt-Brattström i ovan nämnda KVT. Det är först med Kerstin Muncks *Att föda text. En studie i Hélène Cixous författarskap* (Stockholm/Stehag, 2004), som Cixous fått en bred introduktion på svenska.

39. När begreppen likhets- och särartsfeminism lanserades som ”fräscha instrument i kvinnoforskningen” i början av 1980-talet lär Karin Westman-Berg ha varit kritisk och menat att det var en konstlad konflikt, skriver Birgitta Holm: ”Fem kniviga k:n. Kanon, kön, kvalitet, kritik och kotterier”, Helga Kress (red.): *Litteratur og kjønn i Norden, IASS konferens i 7–12 augusti 1994* (Reykjavik, 1994), 43.

40. Theresa de Lauretis *Technologies of gender. Essays on theory, film, and fiction* (Bloomington, 1987), utgick också från fransk och tysk filosofi och problematiserar

bl.a. begreppet ”genus” ur ett bredare kulturkritiskt perspektiv.

41. Kritiska mot applicering på äldre feminism är Ulla Manns: *Den sanna frigörelsen. Fredrika-Bremerförbundet 1884–1921* (Stockholm, 1997) och Margareta Lindholm: *Talet om det kvinnliga. Studier i feministiskt tänkande under 1930-talet* (Göteborg, 1990). Lindholm menar att begreppsparet är för grovt och vill istället tala om feminismer. Christina Carlsson Wetterberg ifrågasätter relevansen på historisk forskning, ”Equal or different? That’s not the question. Womens political strategies in a historical perspective”, i Drude von der Fehr, Anna G. Jónasdóttir, Bente Rosenbeck (red.): *Is there a Nordic feminism? Nordic feminist thought on culture and society* (London, 1998); se även Christina Carlsson: *Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati* (Lund, 1986). Drude Dahlerup vill på ett mer systematiskt sätt problematisera begreppsparet men lämnar möjligheten öppen att det trots allt är användbart på vissa positioner inom feminismen, Dahlerup i KVT nr. 1/2001. För ett resonemang kring problematiken med särart-likhet och en redogörelse för den omfattande diskussionen i Sverige, se Claudia Lindén, *Om kärlek. Litteratur, sexualitet och politik hos Ellen Key* (Stockholm/Stehag, 2002), 193–206. Där visar jag även hur dikotomin när den appliceras som tolkningsverktyg leder till en djupt missvisande bild av en teoretiker som Ellen Key.

42. Anna-Clara Bojö bekräftar i en D-uppsats samtidigt en upplevelse av ett drastiskt teoretiskt skifte (dock inte kopplat till essentialism-konstruktivism), men menar att en ”lingvistisk vändning” egentligen uteblev. ”Mellan kvinno- och ’kvinna’-feminister emellan. En metateoretisk studie om ’den lingvistiska vändningen’ i feministisk litteraturvetenskap”, inst. för litt.vet. Göteborgs universitet VT 2007.

43. Birgitta Holm: ”Toril Moi: feminist literary criticism. Theory and practice” i *Edda* 4/1986, 301. Redan året före Mois bok hade dock Birgitta Holm använt sig av vissa av Kristevas begrepp, som det semiotiska och det symboliska, i *Selma Lagerlöf och ursprungets roman*. Holm knöt inte själv sin användning av Kristeva till någon förändring av feministisk teori men fick ändå mycket kritik för den teoretiska utgångspunkten bl. a. med hänvisning till att ”Holms paradigm

för kvinnolitteraturforskningen befinner sig i kris”. Se Ulla Britta Lagerroth: ”Recension av Birgitta Holm: Selma Lagerlöf och ursprungets roman”, *Samlaren* 1985, 116.

44. Catherine Sandbach-Dahlström: ”De-konstruktion och feminism”, *Häftan för kritiska studier* 4/1988, 49.

45. Gunilla Domellöf: *I oss är en mångfald levande. Karin Boye som prosamodernist och kritiker* (Umeå/Stockholm, 1986), i–iii och 1–10.

46. Birgitta Svanberg: *Sanningen om kvinnorna. En läsning av Agnes von Krusenstjernas romanserie Fröknarna von Pahlen* (Stockholm, 1989), 27 f.

47. På Natur och Kultur kom Julia Kristeva: *Stabat Mater och andra texter*, i urval av Ebba Witt-Brattström, sv. övers. Ann Runnqvist-Vinde, (Stockholm, 1990), *Samurajerna* (Stockholm, 1991) och *Främlingar för oss själva* (Stockholm, 1991). På Daidalos kom *Fasans makt* (Göteborg, 1991). Men intresset för Kristeva i Sverige är fortfarande vitalt se t.ex. Cecilia Sjöholm: *Kristeva and the political* (London, 2005).

48. Ebba Witt-Brattström: ”Förord” i Julia Kristeva: *Stabat Mater. Julia Kristeva i urval*, 7.

49. Det fanns andra som också sysslade med Kristeva på ett liknande sätt men inte med lika stark fokusering på just moderlighet som hos Witt-Brattström. Birgitta Holm, men även Eva Adolffson, har på ett fruktbart sätt använt Kristeva och fransk teori för litteraturtolkningar som i boken *Ett gränsland* (Stockholm, 1991), liksom i essän ”Ödelandet, kvinnan och skriften”, *Feministisk bruksanvisning*, red. Claudia Lindén & Ulrika Milles (Stockholm, 1995). Synnöve Claesson, som skrev tidigt om fransyskorna men ur ett mer språkteoretiskt perspektiv, tog också avstamp från Moi och betonade än mer vikten av att ifrågasätta de traditionella tanke-systemen i ”Språk och kön i psykoanalysens spegel”, *KVT* nr. 1/1990, 43–53.

50. Carin Franzén: ”Litteraturvetenskapen och den subjektiva erfarenheten – en intervju med Julia Kristeva”, *Tidskrift för Litteraturvetenskap*, 1/1994, 104 f.

51. Carin Franzén: *Att översätta känslan. En studie i Julia Kristevas psykoanalytiska poetik* (Stockholm/Stehag, 1995), 151–154.

52. Spänningen i denna fråga för feministisk litteraturteori sammanfattas av den då ofta refererade debatten mellan den dekon-

struktiva Peggy Kamuf och den mer mainstreamfeministiska Nancy K. Miller, se deras respektive texter och gemensamma ”Parisian letters. Between feminism and deconstruction”, i Hirsch & Keller (red.): *Conflicts in feminism*, 105–133.

53. Kristin Järvstad: ”Kristevas teorier i en återvändsgränd”, *KVT* 1/1994, 63.

54. Margaretha Fahlgren: *KVT* 1/1994, 95.

55. ”Från redaktionen”, *Ibid.*, 1.

56. De starkaste representanterna för biologismen var Kerstin Uvnäs Moberg och Rig-mor Robert i *Hon och han. Födda olika* (Stockholm, 1993). För vidare exempel på denna debatt inte minst i dagstidningarna se Nina Björk: *Under det rosa täcket. Om kvinnlighetens vara och feministiska strategier* (Stockholm, 1996), 36–114, Claudia Lindén: ”Den politiska biologins kvinnlighet”, i Lindén & Milles (red.): *Feministisk bruksanvisning*; Sara Arrhenius: *En riktig kvinna. Om biologism och könsskillnad* (Stockholm, 1999); Bi Puranen: *Att vara kvinna är ingen sjukdom* (Stockholm, 1994).

57. Citerat efter Björk: *Under det rosa täcket*, 40.

58. *Ibid.*, 225.

59. Se till exempel kritiken av kvinnan som feminismens subjekt, *ibid.*, 14. Ett resonemang om Butler återkommer längre fram i boken och handlar om möjligheten att ”härma fel” där Björk dock är kritisk mot Butler, 139–143.

60. Se Järvstad: ”Kristevas teorier i en återvändsgränd”.

61. Judith Butler: *Genustrubbel. Feminismen och identitetens subversion*, sv. övers. Suzanne Almqvist (Göteborg, 2007), kap 3:1, 159.

62. Drude Dahlerup syftar bl.a. på Christina Florin, Lena Sommestad & Ulla Wikander (red.): *Kvinnor mot kvinnor. Om syster-skapets svårigheter* (Stockholm, 1999), där det talas om att 60-talets ”jämlikhetsfeminism” avlöstes av en ny ”särartsfeminism” på 70- och 80-talen. Drude Dahlerup: ”Ambivalenser och strategiska val. Om problem kring begreppen särart och jämlikhet i kvinnorörelsen och i feministisk teori”, i *KVT* 1/2001, 18.

63. Toril Moi skrev först en artikel i *Res Publica* nr. 36 Tema: ”Kön” 1997 som hon sedan utvecklade i boken *What is a woman? And other essays* (Oxford, 1999).

64. Lisbeth Larsson: ”Inledning”, i Lisbeth Larsson (red.): *Feminismer* (Lund, 1996), 17
65. *Ibid.*, 13. Min kurs.

66. Australiensiskorna Moira Gatens och Elisabeth Grosz, problematiserade också utifrån fransk filosofi feministiska grundbegrepp som kön/genusdistinktionen (Gatens) eller heterosexualiteten (Grosz). Av olika skäl kom ingen av dem att få samma genomslag i Sverige som Judith Butler.

67. Adrienne Rich: *Obligatorisk heterosexualitet och lesbisk existens*, sv. övers. Pia Laskar (1980; Stockholm, 1986) och Monique Wittig ”One is not born a woman” (1980) i Linda Martín Alcoff & Eduardo Mendieta (red.): *Identities. Race, class, gender, and nationality* (Malden MA, 2003).

68. Frånvaron av forskning kring sexualitet och samkönat begär före mitten på 90-talet är markant. Trots att lesbiska alltid funnits i kvinnorörelsen har de ofta blivit styvsysterligt behandlade av mainstreamfeminismen påpekar Tiina Rosenberg i *L-ordet. Vart tog alla lesbiska vägen?* (Stockholm, 2006), 49 f. och 99–130. Det har också bidragit till att forskning kring män ur ett genusperspektiv, s.k. maskulinitetsforskning, har tagit fart. Se t.ex. Jørgen Lorentzen & Claes Ekenstam (red.): *Män i Norden. Manlighet och modernitet 1840–1940* (Stockholm, 2006).

69. Michel Foucault har varit viktigt för feminister. Framförallt har hans syn på både disciplinering och motdiskurser varit användbar för feministiska (idé)historikers arbete kring sexualitet och prostitution, t.ex. Yvonne Svanström: *Policing public women. Reglementing prostitution in Stockholm 1812–1880* (Stockholm, 2000), Rebecka Lennartsson: *Malaria urbana. Om byråflickan Anna Johannesdotter och prostitutionen i Stockholm kring 1900* (Stockholm/Stehag, 2002), Pia Laskar: *Ett bidrag till heterosexualitetens historia. Kön, sexualitet och njutningsnormer i sexhandböcker 1800–1920* (Stockholm, 2005).

70. Utmärkta exempel på detta är t.ex. Paulina de los Reyes, Irene Molina & Diana Mulinari: *Maktens (o)lika förklådnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige* (Stockholm, 2003).

71. Litteraturvetenskapliga böcker som på ett eller annat sätt arbetar utifrån dessa teorier de senaste åren är bl.a. Kristina Fjelkestam: *Ungkarlsflickor, kamrathustrur och manhaftiga lesbianaer* (Stocholm/Stehag, 2002); Anna Williams: *Tillträde till den nya tiden. Fem berättelser om när Sverige blev modernt* (Eslöv, 2002), Eva Heggstad & Anna Williams (red.): *Omklädningsrum. Könsöverskridande och rollbyten från Tintomara till Tant Blomma* (Lund, 2004); Eva Borgström: *Kärlekshistoria. Begär mellan kvinnor i 1800-talets litteratur* (Göteborg, 2008). Inom andra dicipliner se t.ex. arkitekten Katarina Bonnevier: *Behind straight curtains. Towards a queer feminist theory of architecture* (Stockholm, 2007), Don Kulick (red.): *Queersverige* (Stockholm, 2005); socialantropologen Fanny Ambjörnsson: *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer* (Stockholm, 2004), konsthistorikern Patrik Steorn: *Nakna män. Maskulinitet och kreativitet i svensk bildkultur 1900–1915* (Stockholm, 2006).

72. Se kap 7 om Benedictsson i Lindén: *Om kärlek. Litteratur, sexualitet och politik hos Ellen Key* (2002); Rita Paqvalén: *Kampen om Eros. Erotiska trianglar i Agnes von Krusenstjernas von Pahlenserier* (Helsingfors, 2006); Ann Sofie Lövgren: *Att röra en värld. Erotiska trianglar hos Strindberg* (Uppsala, 2007).

73. Paulina de los Reyes, Irene Molina & Diana Mulinari: ”Intersektionalitet som teoretisk ram vs mångfaldighetsperspektivets tomma retorik” i KVT nr. 3–4 2003 och Paulina de los Reyes & Diana Mulinari: *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap* (Stockholm, 2005).

74. Se Nina Lykke i KVT nr. 1 och 3–4 2003 samt nr. 2–3 2005.

75. Paulina de los Reyes och Satu Gröndahl: ”Introduktion” i Paulina de los Reyes & Satu Gröndahl (red.): *Framtidens feminismer. Intersektionella interventioner i den feministiska debatten* (Stockholm, 2007), 14.

76. Se KVT nr. 1 och 3–4 2003, samt nr. 2–3 2005. Lykke bemöter kritiken och visar hur vi kan tänka kring begreppet i KVT 2–3 2005.

77. Lykke i KVT 2–3 2005, 9.